

NJB

NEDERLANDS JURISTENBLAD

Juristen als essayisten:

- Creativiteit in de rechtswetenschap en Schrödingers kat
- Kredietcrisis en werknemersmedezeggenschap
- Aanpassing van de kantonrechtर्सformule is geen taak voor de rechter
- Een nieuwe Afdeling advisering bij de Raad van State: drie denkrichtingen

P. 2741-2832 JAARGANG 83 19 DECEMBER 2008

44/45

Creativiteit in de rechtswetenschap

Over interdisciplinariteit als heuristiek

Wibren van der Burg¹

CREATIVITEIT IS NIET TE PLANNEN. MAAR ER ZIJN WEL MANIEREN OM DIE TE BEVORDEREN. DE KWANTUMTHEORIE IS IN DIT ESSAY ALS INSPIRATIEBRON GENOMEN: EEN THEORIE DIE TEGEN DE INTUÏTIE INGAAT, IN STRIJD IS MET DE COMMON SENSE EN DAAROM BIJ UITSTEK IN STAAT IS OM JURISTEN BUITEN HUN VERTROUWDE DENKRAAM TE KRIJGEN. OVER DE BETEKENIS VAN DE KAT VAN SCHRÖDINGER VOOR HET RECHT.

Een uitgebreide versie van dit artikel is te lezen op www.nijmegen.nl/nl/als-link-in-dit-artikel

'Is dit een nieuwe busdienst?', vroeg Tom Poes.

De chauffeur schudde het hoofd en keek hem peinzend aan.

'Wat is nieuw?', vroeg hij. 'Alles is zo oud als u het wilt zien.'

'Maar vanmiddag was deze halte er nog niet', stelde Tom Poes vast.

'Dan hebt u hem niet willen zien', zei de ander droogjes. 'Hij is er wanneer u wilt.'

'Kijk dat vind ik nu leuk', riep heer Ollie uit. 'Dat is nu net iets voor een heer van mijn stand. Ik ga mee naar Goesting, jonge vriend.'

Marten Toonder, *De kwanten*

1. 'Science is only fertile when it is fancy'

Dit is het prachtige motto dat Jan Vranken koos voor zijn eerste Algemeen Deel. Wetenschap is een passie, bijna een verliefdheid; zij vereist verbeelding en fantasie. Het is een creatieve activiteit. Het doel van wetenschap is immers om nieuwe inzichten te genereren. Hoe kun je deze creativiteit bevorderen? Dat is de vraag die in dit artikel centraal staat.

Wetenschappelijke creativiteit vereist soms (zeker niet altijd) afstand nemen van onze common sense. Het vereist, zoals dat tegenwoordig heet, 'thinking outside the box'. In de rechtswetenschap is het – door de verwevenheid van onderzoeksobject en onderzoekspraktijk – moeilijk om los te komen van vertrouwde denkpatronen. Niet-

temin zijn er verschillende manieren om dat te bereiken. Rechtsvergelijking en grondslagenonderzoek zijn bekende methoden, maar daarbij blijft de onderzoeker nog binnen de juridische denkkaders. Twee andere inspiratiebronnen kunnen helpen om echt outside the box te komen: de kunst en de andere wetenschappen.

Bij de kunst kunnen we inspiratie vinden voor het doorbreken van vaste kaders en leren op een andere manier te kijken. De titel van een bundel over recht en literatuur, *Verbeeldingsmacht*, drukt dit treffend uit: de literatuur stimuleert de verbeelding. Ik gebruik zelf graag voorbeelden uit science fiction series als Star Trek, een onuitputtelijke bron van casus die gangbare juridische denkramen problematiseren. Hoe moeten we bijvoorbeeld het eigendomsrecht interpreteren bij een mensachtige robot (Data), die door ieder bemanningslid als een medebemanningslid, als een mens, wordt gezien? Mag de eigenaar die robot zonder meer uit elkaar halen, met een grote kans op vernietiging? Onze juridische intuïties, onze denkramen, worden door dit soort voorbeelden uitgedaagd.

Een tweede strategie om outside the box te komen is interdisciplinair onderzoek. Intensievere vormen van interdisciplinair onderzoek, waarbij men bijvoorbeeld sociologisch onderzoek en juridisch onderzoek naast elkaar verricht en vervolgens combineert, zijn vaak noodzakelijk en vruchtbaar.² Maar wanneer het erom gaat creatieve ideeën op te doen kan men ook volstaan met een lichtere vorm van kijken bij de burens. Daarom wil ik in dit artikel een pleidooi houden voor interdisciplinariteit als heuristiek – zonder overigens iets af te doen aan de waarde van intensievere vormen van interdisciplinair onderzoek.

Dit artikel heeft een persoonlijker inkleuring dan gebruikelijk is in de wetenschap. Ik wil laten zien hoe interdisciplinariteit als heuristiek kan werken. In publicaties zijn de kronkelige wegen van het onderzoek meestal weggewerkt tot er een eenduidige presentatie over is. De heuristiek en de context of discovery – en daartoe beperkt mijn pleidooi zich – zijn doorgaans in een publicatie niet te herkennen. Daarom presenteer ik een casestudy rond mijn eigen onderzoek, waarin de kwantumtheorie heeft geleid tot nieuwe inzichten. Die persoonlijke inkleuring is dus niet uit ijdelheid of omdat ik de enige ben die zoiets doet, maar omdat alleen in zo'n case study de heuristiek en de mogelijkheden en problemen ervan goed naar voren komen.

2. Vijf stellingen uit de kwantumtheorie

De kwantumtheorie ligt misschien niet zo voor de hand als inspiratiebron. Maar een voordeel ervan is dat zij contra-intuïtief is, in strijd met de common sense. Daardoor is zij bij uitstek in staat om een jurist buiten de box te krijgen. Je kunt een op het eerste gezicht onzinnige gedachte consequent doordenken en de ongerijmdheden ervan leren verdragen.

Ik introduceer hieronder eerst kort vijf stellingen uit de kwantumtheorie en formuleer daarna analoge stellingen voor het recht. Ik probeer ze zo weer te geven dat zij ook voor lezers zonder natuurkundeknobbel te begrijpen zijn.

I. Een elektron is te zien als een golf én als een deeltje.

We kunnen een elektron zien als een deeltje en als een golf, maar niet als beide tegelijk. Beide modellen zijn complementair; ze bieden elk inzichten die het andere

Een meting waarbij we zowel plaats als snelheid heel nauwkeurig bepalen, is onmogelijk

model niet kan bieden. Maar deze deelmodellen zijn zonder substantieel betekenisverlies niet in één supertheorie te verenigen. Dit was de paradoxale analyse uit de begintijd van de kwantumtheorie. Algemener gezegd: er is een model in termen van een beweging en een model in termen van een object.

II. Er zijn grenzen aan de nauwkeurigheid van onze uitspraken. Een toename in nauwkeurigheid bij de positiebepaling van een deeltje gaat gepaard met een geringere nauwkeurigheid rond de snelheid ervan.

We kunnen of een goed statisch beeld krijgen van een deeltje of een goed beeld van de dynamiek ervan. Dit is de onzekerheidsrelatie van Heisenberg. Een meting waarbij we zowel plaats als snelheid heel nauwkeurig bepalen, is onmogelijk. Naarmate we nauwkeuriger de plaats bepalen, wordt de snelheidsbepaling onnauwkeuriger.

Pas door onze waarneming, het openen van de kooi, verandert de werkelijkheid van die waarin de kans 50% is dat de kat dood is in een werkelijkheid waarin zij dood is (of niet)

III. Uitspraken zijn niet absoluut zeker, maar alleen meer of minder waarschijnlijk.

Het is waarschijnlijk dat een deeltje op een bepaalde plaats is, maar zeker is het niet (althans niet tot we het hebben waargenomen). In de kwantumtheorie speelt waarschijnlijkheid dan ook een belangrijke rol. Als we een concreet deeltje niet hebben waargenomen, kunnen we er alleen in termen van waarschijnlijkheid over spreken.

IV. Waarneming verandert de werkelijkheid.

Deze stelling is vooral bekend geworden door het gedachte-experiment van Schrödinger's kat. Een kat zit in een afgesloten kooi met daarin een ampul met een dodelijk gas. De proefopstelling is zodanig dat een elektron door twee gaten kan. Gaat het door het ene gat, dan breekt de ampul en sterft de kat vrijwel onmiddellijk. Gaat het elektron door het andere gat, dan gebeurt er niets en blijft de kat leven. De vraag is na het passeren van het elektron of de kat dood is of niet. De stelling van Schrödinger is dat we daarover niets kunnen zeggen tot we de kooi geopend hebben, maar gaat bovendien een stap verder. Eerst door onze waarneming, het openen van de kooi, verandert de werkelijkheid van die waarin de kans 50% is dat de kat dood is in een werkelijkheid waarin zij dood is (of niet).

V. De vraagstelling beïnvloedt de werkelijkheid.

Afhankelijk van de vraagstelling waarmee we kijken, varieert het gedrag van de werkelijkheid. Als we een elektron in een proef als deeltje benaderen, gedraagt het zich als deeltje. In een proefopstelling waarin het golfkarakter centraal staat, blijkt het zich te gedragen als een golf. Afhankelijk van de proefopstelling, het theoretisch frame of denkraam, krijgen we dus andere resultaten.

3. De kwantumtheorie als heuristiek voor het recht

Op basis hiervan kunnen we parallelle stellingen voor de rechtswetenschap opstellen en doordenken. Het kunnen

Auteur

1. Prof. dr. mr. W. van der Burg is hoogleraar rechtsfilosofie en rechtstheorie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Met dank aan Ben Beljaars, Jeanne Gaakeer, Marlies Galenkamp, Harm Kloosterhuis en Marc Loth voor kritische commentaren op eerdere versies van dit artikel.

Noot

2. In de internetversie van dit artikel ga ik uitgebreid in op verschillende vormen van interdisciplinair onderzoek en de methodologische aspecten daarvan.

"Imagination is more important than knowledge": Albert Einstein.
(‘Albert Einstein’ uit ‘Series Ten Portraits of Jews of the Twentieth Century’ door Andy Warhol (Andy Warhol Foundation/Corbis))

slechts hypothesen zijn. Het feit dat een stelling in de kwantumtheorie geldig is, is immers onvoldoende reden om een vergelijkbare stelling in het recht als aannemelijk te beschouwen.

I. Het recht is te zien als praktijk of proces en als doctrine of product, maar niet als beide tegelijk.

De eerste stelling biedt een interessant perspectief op het bekende rechtssociologische onderscheid tussen law in action and law in the books. Doorgaans worden deze tegenover elkaar gesteld als twee verschillende verschijnselen. Maar kunnen we ze ook zien als twee verschillende modellen van hetzelfde verschijnsel, het recht?

Dat blijkt inderdaad het geval. We kunnen het recht zien als een praktijk of proces en als een product of doctrine. De beide modellen kunnen echter niet in één coherent model worden verenigd. Toch is het recht allebei. Hierop doordenken levert tal van verrassende inzichten op. Het geeft een nieuw perspectief op de strijd tussen natuurrecht en rechtspositivisme over de scheiding van recht en moraal. Wanneer we recht zien als een doctrine, een systeem van door autoriteiten uitgevaardigde regels, kunnen we desgewenst recht en moraal scherp onderscheiden, maar in recht als argumentatiepraktijk lopen juridische en morele argumenten door elkaar. Het blijkt dat de beide posities langs elkaar heen praten: het moderne natuurrecht richt zich op recht als praktijk, het positivisme op recht als doctrine.

Overigens bracht deze stelling mij helemaal buiten de rechtswetenschap, in de filosofie. De twee modellen

bleken ook bruikbaar bij de analyse van verschijnselen als wetenschap of godsdienst en bij de discussie over de verhouding tussen moraal en godsdienst. Daarmee rees de vraag wat dit betekent voor begrippen als recht, moraal en godsdienst als deze begrippen zich laten uitwerken in twee complementaire maar onderling niet verenigbare concepties. Het zijn blijkbaar ‘wezenlijk ambigue begrippen’.

Om dit filosofische idee uit te werken, moest ik mij verdiepen in zowel de kwantumtheorie als de theologie. Ik wilde nu een algemene claim maken over begrippen die in beide disciplines werden gebruikt. Voor het begrip godsdienst vond ik uiteindelijk voldoende steun voor mijn analyse, maar de kwantumtheorie leverde veel complicaties. Uiteindelijk heb ik daarom de claim laten vallen dat wezenlijk ambigue begrippen ook naar fysieke verschijnselen kunnen verwijzen en heb de claim beperkt tot sociaal geconstrueerde begrippen als godsdienst, moraal en recht. Overigens ben ik nog steeds ervan overtuigd dat ook begrippen als elektron wezenlijk ambigu zijn. Maar als ik dat wetenschappelijk verantwoord wil aantonen, moet ik maanden besteden aan verdere studie van de kwantumtheorie en die tijdsinvestering is me te groot. Dit illustreert een van de beperkingen van interdisciplinair onderzoek. Het kost extra tijd die niet altijd voldoende rendement oplevert.

II. Hoe gedetailleerder het geldende recht wordt beschreven, hoe minder we kunnen zeggen over de toekomstige ontwikkeling. Hoe beter we de mogelijke toekomstige ontwikkelingen beschrijven, des te vager wordt de beschrijving van het geldende recht.

De onzekerheidsrelatie van Heisenberg vertaald naar het recht stelt dat er grenzen zijn aan het nauwkeurig beschrijven van het recht. Hoe nauwkeuriger we het tot op heden geldende recht beschrijven, hoe minder we greep krijgen op toekomstige rechterlijke uitspraken, wetten en andere rechtsbronnen. Het gedetailleerd beschrijven en construerend invullen van het positieve recht in termen van een doctrine kan een precisie suggereren waar zaken nog open zijn. Het sluit bovendien onze ogen mogelijk voor toekomstige ontwikkelingen. Wie greep wil krijgen op de rechtsontwikkeling, moet zich soms niet in details verliezen, maar juist de meervoudigheid van leidende rechtsbeginselen exploreren.

Deze hypothese heeft mij geholpen bij het begrip van de ontwikkeling van het gezondheidsrecht. Het gezondheidsrecht was lange tijd een terrein met weinig positief recht en dus veel gaten in de doctrine. De wetenschap heeft geprobeerd die gaten te vullen door analyses over de best mogelijke oplossing in het licht van het sys-

Hoe nauwkeuriger we het tot op heden geldende recht beschrijven, hoe minder we greep krijgen op het toekomstige recht

teem van het recht. Wetenschappers zoals Leenen vervulden hier de taak die Dworkin aan rechters toebedeelt: het construeren van een coherente doctrine die enerzijds past bij de positiefrechtelijke aanknopingspunten en anderzijds inhoudelijk gerechtvaardigd is. Daardoor groeide geleidelijk een beeld van het gezondheidsrecht als een sluitend geheel. Door het consequent zoeken naar het coherente systeem werd soms vergeten dat het nog niet ging om positief recht, maar slechts om door wetenschappers voorgestelde constructies, om een heersende leer die nog slechts voorlopig was. Daarmee werd in mijn optiek soms zekerheid gesuggereerd, waar een open discussie meer op zijn plaats zou zijn.

III. Uitspraken over de inhoud van het geldend recht toegepast op concrete casus hebben verschillende gradaties van plausibiliteit, maar zijn nooit zeker.

Als vertaling van waarschijnlijkheid kunnen we voor de argumentatieve en hermeneutische rechtspraktijk het

Het formuleren van een nieuwe rechtsopvatting is als het kijken van de waarnemer in Schrödinger's experiment. Het verandert de werkelijkheid van het recht

begrip plausibiliteit kiezen. Uitspraken over geldend recht zijn meer of minder plausibel. Vaak spreken juristen echter in zeer stellige termen over de inhoud van het recht. Zelfs het gezaghebbende rechterlijk oordeel is een voorlopig eindresultaat van een proces van interpretatie en argumentatie; in de weg ernaartoe gaat het om sterkere en zwakkere argumenten. Bij veel van de ‘hard cases’ die voor de Hoge Raad worden uitgevochten, hebben beide partijen een pleitbare zaak.

Het onderscheid tussen zekerheid en plausibiliteit heeft mij geholpen om de misverstanden rond de One Right Answer Thesis van Dworkin te verklaren. Volgens veel positivistische tegenstanders houdt deze in dat er voor elke hard case een juist antwoord bestaat. Zij zoeken zelf rechtszekerheid op basis van een zo compleet mogelijke beschrijving van de doctrine; daarom interpreteren zij Dworkin's these ook als de idee dat er ergens in die doctrine een antwoord te vinden moet zijn. Omdat die doctrine natuurlijk gaten bevat, is volgens hen de these onhoudbaar. Dworkin heeft deze interpretatie altijd met kracht ontkend. Hij stelt dat we het beeld van een bestaand recht waarin het juiste antwoord gevonden wordt, moeten laten varen en recht als een argumentatieve praktijk moeten zien. De One Right Answer Thesis ziet als regulatief ideaal van de rechtspraktijk dat we het best mogelijke antwoord construeren. Elke deelnemer brengt een standpunt naar voren en onderbouwt dat met argumenten om het publiek te overtuigen. Het juiste antwoord is dat met de krachtigste argumenten.

De idee van variaties in plausibiliteit helpt ook het omgaan door de Hoge Raad beter te begrijpen. In de positivistische benadering waarin vooral gezaghebbende uitspraken van wetgever en rechter het recht bepalen, komt

dit eigenlijk altijd als een donderslag bij heldere hemel. Als er vaste jurisprudentie is, is het geldende recht zeker en kan het omgaan van de Hoge Raad eigenlijk niet worden verklaard of gerechtvaardigd. In de Dworkiniaanse benadering daarentegen is vaste jurisprudentie een heel zwaarwegend argument, maar ook niet meer dan dat. Als in de wetenschappelijke fora, het maatschappelijke en politieke debat of in de lagere rechtspraak wordt beweerd dat de vaste jurisprudentie onjuist is, dan is het bestaan van die kritische opvattingen (gecombineerd met de inhoud van de daarvoor aangevoerde argumenten) een meer of minder zwaarwegend tegenargument. Dat betekent dat het standpunt van de vaste jurisprudentie minder plausibel wordt. Door het recht te zien als een argumentatiepraktijk waarin meerdere standpunten pleitbaar zijn, krijgen we meer greep op de rechtsontwikkeling.

IV. Een uitspraak van de rechter, of van gezaghebbende juristen (en zelfs van burgers) verandert de juridische

werkelijkheid. De plausibiliteit van een stelling verandert hierdoor.

Een verwant probleem in de rechtstheorie betreft de vraag wat er precies gebeurt wanneer de Hoge Raad rond een nog onbesliste rechtsvraag een uitspraak doet. Creëert hij dan nieuw recht met ingang van die datum (constitutieve theorie) of verklaart hij dat het altijd al zo was (declaratoire theorie)? Dit is bijvoorbeeld de centrale vraag in het proefschrift van Olav Haazen. Zijn tussenpositie is het rechtsbewustzijn (te vinden in de maatschappelijke opvattingen) als democratische rechtsbron te beschouwen. Ook al is dit een elegante oplossing, het verschuift het probleem slechts: hoe moeten we het proces zien waarin onder burgers en in het juridische forum geleidelijk een rechtsbewustzijn groeit?

Op basis van stelling III is de dynamiek te begrijpen als een proces waarin de argumenten steeds sterker worden en dus de nieuwe rechtsopvatting steeds plausibeler. Elke keer als iemand hierdoor wordt overtuigd en de nieuwe rechtsopvatting ondersteunt, komt er een extra gezagsargument bij. Als een jurist dat doet, is dat gezagsargument zwaarder dan als een willekeurige burger dat doet. Als een gezaghebbend handboekschrijver dat doet, weegt het zwaarder dan als een willekeurig jurist het doet. En als de Hoge Raad het doet, is het een zeer sterk argument, maar ook dan is het nog niet volledig doorslaggevend. De Hoge Raad kan immers in de toekomst omgaan of worden gecorrigeerd door internationale rechters of de wetgever.

Het formuleren van een nieuwe rechtsopvatting door een burger, een rechtswetenschapper of een rechter is dus als het kijken van de waarnemer in Schrödinger's experiment. Het verandert de werkelijkheid van het recht – het maakt een bepaald standpunt plausibeler.

V. De wijze waarop rechtswetenschappers het recht construeren, beïnvloedt de juridische werkelijkheid. Benaderen zij het recht als een positiefrechtelijke doctrine, dan wordt het ook steeds meer een doctrine. Benaderen zij het als een discursieve praktijk, dan komt het discursieve karakter naar voren.

Deze vijfde stelling is voor mij een eyeopener geweest. Tijdens mijn sabbatical in Amerika realiseerde ik me weer eens hoe verschillend rechtsculturen zijn. Het zijn niet alleen de Napoleontische codificaties die de Nederlandse rechtscultuur hebben beïnvloed – het wetenschappelijk werk van Scholten is evenzeer bepalend.

In de negentiende eeuw gaf de positivistische rechtscultuur weinig ruimte voor een beroep op natuurrecht, moraal of gewoonterecht. De hoofdpunten waren immers gecodificeerd. Wanneer dat de heersende visie op het recht is, dan zullen alle juridische actoren vanuit die visie het recht construeren en dus geleidelijk die visie meer waar maken. In de rechtspraak zullen expliciete verwijzingen naar natuurrecht of moraal ontbreken, omdat dat volgens de heersende taakopvatting van de rechter niet mag. Ook als feitelijk de rechter wel degelijk hierdoor beïnvloed is, blijkt het niet uit zijn uitspraak. Het recht wordt dus in toenemende mate een doctrine bestaande uit scherpe juridische regels waarin de rechter weinig meer doet dan de wet uitleggen. Argumentatie is dan vrijwel overbodig (de wet spreekt voor zich); de motivering kan summier zijn.

Dat geldt voor de feitelijke praktijk, maar ook voor het wetenschappelijk beeld van de praktijk. Wie gelooft in het recht als normenhierarchie, constateert dat het recht zich als een normenhierarchie gedraagt. Wie het recht eerder ziet als een discursieve grootheid, constateert overal open einden en betwistbare stellingnamen; daardoor komt het discursieve karakter van het recht meer naar voren. Mijn hypothese is daarom dat eerst door Scholtens *Algemeen deel* en daarna door Vranken's *Algemeen deel* ** en de brede receptie ervan in Nederland de rechtspraktijk van karakter veranderd is. Vranken heeft het beeld van recht als discursieve praktijk versterkt zowel in de wetenschap als in de praktijk.

Het is maar hoe je de werkelijkheid wenst te zien

Voor rechtsfilosofische discussies is dit inzicht van grote waarde. Want het betekent dat het voor een Dworkiniaan nauwelijks mogelijk is om zijn rechtspositivistische tegenstanders te overtuigen, omdat hun beeld van recht zichzelf bevestigt en waarmaakt. Omgekeerd kunnen zij een Dworkiniaan ook nauwelijks overtuigen, want voor zijn visie geldt evenzeer dat die zichzelf waar maakt. Als je het recht als positiefrechtelijke doctrine zonder grote gaten benadert, is het dat ook tot op grote hoogte. Als je het recht ziet als een voortgaande discussiepraktijk waarin nog veel punten onbeslist zijn (of slechts voorlopig beslist), dan zie je dat.

4. Tot slot

Creativiteit is niet te plannen. Maar er zijn wel manieren om het te bevorderen. Je openstellen voor ideeën, denkwijzen en houdingen uit andere wetenschappen is zo'n manier. Daarom heb ik in dit artikel gepleit voor interdisciplinariteit als heuristiek, als legitiem onderdeel van een onderzoeksproces. Men kan dit overigens ook combineren met een uitstapje naar de literatuur. Een mooie analogie van de kwantumtheorie is te vinden in het verhaal *De kwanten* van Marten Toonder. Tegenover de wetenschappelijke analysedrift van Tom Poes staat daar de onbekommerde fantasie van heer Bommel en de Weberiaanse rationaliteit van de ambtenaar Dorknoper. Tom Poes krijgt op zijn vraag naar het hoe van Goesting een onbegrijpelijke uitleg van drie professoren. Dorknoper krijgt kasten vol vergunningen. En heer Bommel geniet gewoon van een goed glas wijn onder een boom. Het is maar hoe je de werkelijkheid wenst te zien. •

Kredietcrisis en medezeggenschap

Antoine Jacobs¹

MEDEZEGGENSCHAP IS EEN THEMA, DAT ONDER WERKGEVERS, AANDEELHOUDERS EN ECONOMEN NIET POPULAIR IS. DE TOEKOMST LIGT ECHT NIET MEER IN EEN NAÏEF VERTROUWEN OP 'SOFT LAW' BENADERINGEN, ZOALS DIE VAN 'SOCIAAL VERANTWOORD ONDERNEMERSCHAP', CODES, ENZ. WAT WE NODIG HEBBEN IS EEN KERN VAN HARD LAW REGELS OM DE INSTITUTIES VAN HET KAPITALISME IN HET GAREEL TE HOUDEN. NU DE WERELDWIJDE FINANCIËLE CRISIS OM ZICH HEEN GRIJPT EN DE RECESSIE DIEPER WORDT IS HET HOOG TIJD DAT HET MACHTSEVENWICHT TUSSEN DE FACTOREN KAPITAAL EN ARBEID DRASTISCH VERBETERT.

De wereldwijde Kredietcrisis

Men kan de wereldwijde Kredietcrisis zien als een technische hapering van het functionerende economische stelsel. Ze is immers ontstaan omdat de Amerikaanse banken zich hebben laten verleiden tot een onvoorzichtige leningenpolitiek. Enkele zijn daarop failliet gegaan, de beurzen zijn ingestort en de wereldeconomie is in een recessie terechtgekomen. Zo'n crisis is met wat betere financiële afspraken en beter financieel toezicht in de toekomst te voorkomen. De G20 is inmiddels in november 2008 al bijeen geweest om daarvoor de grondslagen te leggen.

Men kan echter de wereldwijde Kredietcrisis ook zien als de wrange vrucht van het ruwe soort kapitalisme, dat zich sinds de val van de Berlijnse Muur in 1989 heeft ontwikkeld. De val van die Muur was welkom vanuit een oogpunt van democratie en burgerlijke vrijheden. Maar ze heeft ook de poorten geopend voor de opkomst van een ongebreideld kapitalisme, dat dood gewaand was.

Sinds 1990 zijn de inkomensverschillen enorm toegenomen. Het aantal armen is nauwelijks verminderd terwijl de rijken tien of twintig keer rijker zijn geworden dan tevoren. Zelfs in deze donkere dagen blijven de topinkomens stijgen.

Zelfs in deze donkere dagen blijven de topinkomens stijgen

Allerhande soorten sociale diensten – gezondheidszorg, openbaar vervoer, sociale woningbouw, onderwijs – die goeddeels vrij waren in Oost-Europa en zwaar gesubsidieerd in West Europa, zijn alsmaar duurder geworden.

Banen zijn verdwenen door reorganisaties en sluitingen van bedrijven, zelfs van bedrijven, die nog renderend waren.²

De arbeidskosten zijn op een hoog niveau gebleven omdat rijke mensen op allerlei manieren de belasting konden ontduiken of ontwijken.

Nu is dan die ruwe vorm van kapitalisme in zijn hemd komen te staan, omdat ze niet in staat is gebleken om de Westerse Wereld te dienen. De regeringen van de VS en de Europese landen hebben zich daarop gedwongen gezien om onnoemelijke sommen in de economie te pompen om het financiële systeem overeind te houden. Menige bank is genationaliseerd. Heel opmerkelijk is het, dat Europese regeringen kennelijk in staat zijn geweest om al die benodigde geldmiddelen te vinden, terwijl ze in het recente verleden, wanneer het erop aankwam sociale diensten in stand te houden, vaak niet thuis gaven, omdat het Stabiliteitspact hen daartoe niet in staat zou stellen, of vanwege de EU-regels van vrije mededin-

Auteur

1. Prof. mr. A.T.J.M. Jacobs is hoogleraar Sociaal Recht en Sociale Politiek aan de Universiteit van Tilburg.

Noot

2. OK 28 november 1991, ROR 1992, 7 (Batco II).